

رمضان در فرهنگ مردم هرمزگان

علی سعیدی^۱

چکیده

ماه مبارک رمضان دارای اهمیت و جایگاه ویژه‌ای است و بندگان خوب خدا با حلول این ماه، شور و اشتیاق در عبادت، تلاوت قرآن، دعا و استغفار، صدقه و اطعام بر جان و دلشان، جان تازه‌ای می‌بخشد. رمضان ماه خدا و بهار قرآن است. در این ماه، زمینه پالایش درون و اصلاح بیرون و بهره‌مندی از رحمت خداوند برای همگان فراهم می‌شود. این ماه به دلیل فضیلت منحصر به فردش نسبت به سایر ماه‌های سال، برای روزه‌داری انتخاب شده است. این مقاله به بررسی ماه رمضان و روزه‌داری در هرمزگان از منظر فرهنگی می‌پردازد در این راستا علاوه بر تعبیر و روایت‌ها به چند اصطلاح، زبان زد و ضرب‌المثل‌های ویژه این ماه نیز اشاراتی می‌شود.

واژگان کلیدی: روزه، ماه رمضان، فرهنگ، مردم هرمزگان

مقدمه

ماه مبارک رمضان، ماه ایجاد و تقویت بسیاری از ملکات اخلاقی است و آدمی می‌تواند با نهادینه کردن این ملکات راه خود را برای حرکت

در این مسیر در ماه‌های بعد فراهم کند. این ماه، ماه آزادسازی خود حقیقی از تمنیات نفسانی، زیاده‌خواهانه و اسارت‌بخش خود طبیعی است. انسان با تقویت اراده و اختیار، انسان می‌شود و با عبادت و پرستش خدا، به کمال می‌رسد. ما در ماه رمضان قادر خواهیم بود با روزه گرفتن و امساک از تمایلات نفسانی و استفاده از برنامه‌های جامع عبادی و معنوی، هم بر درجات انسانی خود بیفزاییم و هم به مراتبی از کمال و قرب به خدای نایل آییم. روزه از فرائض بزرگ و ارکان عبادات در ادیان الهی است. آیات قرآن بیانگر این واقعیت است. قرآن در سوره بقره هنگام تبیین و تشریح فریضه روزه برای مسلمانان، سابقه این فرضیه بزرگ را مورد توجه قرار داده و می‌گوید:

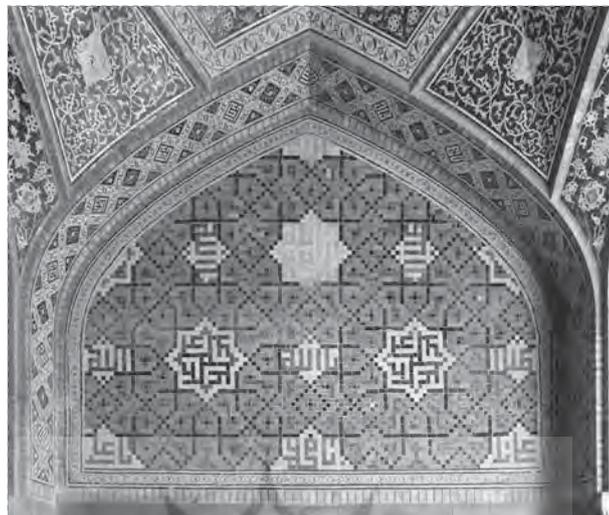
«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ

ای کسانی که ایمان آورده‌اید روزه بر شما واجب شده است، همان‌گونه که بر اقوام قبل از شما واجب شده بود»^۲.

روزه چیست؟

روزه عملی است که در صورت تحقق دقیق

شرایط فقهی و معنوی، با توجه به شرایط و معیارهای یک روزه واقعی، نتایج گران‌بهایی در امور روحی، روانی، معنوی و بهداشتی برای فرد و اجتماع به ارمغان می‌آورد.

روزه سبب آرامش و صیقل روان و جسم انسان و احیای فضائل اخلاقی است که نمونه آن خشوع و تواضع و طلب رضای خدای متعال می‌شود.

روزه ابعاد گوناگونی دارد و آثار فراوانی از نظر مادی و معنوی در وجود انسان می‌گذارد که از همه مهم‌تر «بعد اخلاقی» و فلسفه تربیتی آن است. فلسفه تربیتی روزه در صورتی قابل درک خواهد بود که ما بر ضرر انسانی اسارت در خود و تمنیات نفسانی، واقف و با نقش و اهمیت آزادی معنوی در شکل‌گیری خود انسانی آشنا باشیم. روزه قادر است ما را از خودپرستی و اسارت در خود و خواسته‌های نفسانی برهاند و به انسان حریت و آزادی ببخشد و مرتبه انسانی او را تقویت نماید. به هر میزان که انسان اسیر خواهش‌های نفسانی خود

طبیعی است، به همان میزان از اختیار و انسانیت ضعیف‌تری برخوردار است و در مقابل به هر میزان که بر درجات آزادی معنوی انسان افزوده می‌شود، بر درجات اختیار و انسانیت در او نیز افزوده خواهد شد. روزه اراده انسان را قوی و غریز او را تعدیل می‌کند. روزه‌دار باید در حال روزه با وجود گرسنگی و تشنگی از غذا و آب و همچنین لذت جنسی چشم‌پوشد و ثابت کند که می‌تواند زمام نفس سرکش را به دست گیرد و بر هوس‌های خود مسلط گردد. در حقیقت بزرگ‌ترین فلسفه روزه همین اثر روحانی آن است. درختانی که از لابه‌لای صخره‌ها و در دل کوه‌ها و بیابان‌ها می‌رویند و از همان طفولیت با انواع محرومیت‌ها دست به‌گریبان هستند، محکم و پر استقامت هستند. روزه نیز با روح و جان انسان چنین می‌کند و با محدودیت‌های موقت به او مقاومت و توان مبارزه با حوادث سخت می‌بخشد و به واسطه کنترل غرایز سرکش، قلب انسان را نور و صفا می‌بخشد و این مهم‌ترین اثر روزه است.

روزه‌داری چیست؟

روزه‌داری، روحیه آخرت‌گرایی و نیز زهد و ورزی نسبت به زندگی مادی را در انسان تقویت می‌کند. امام رضا^(ع) می‌فرمایند: راز وجود روزه آن است تا آدمی مشکل گرسنگی و تشنگی را بچشد و در پیشگاه خدا متواضع گردد، احساس نیاز کند، اجر خود را بخواهد و صبر و بردباری را پیشه سازد، در نهایت، این نیاز، زمینه‌ساز توجه به نیازمندی‌های وی در قیامت می‌گردد. پیامبر گرامی اسلام^(ص) در این راستا، در خطبه شعبانیه فرمودند: با گرسنگی خود به هنگام روزه‌داری، گرسنگی و تشنگی روز قیامت را به یاد آورید. کسب آرامش روانی در پرتو روزه، موجب می‌شود انسان به آرامش روحی دست یابد؛ و در برابر نگرانی و اضطراب مقاومت کند و مغلوب گرفتاری‌ها و ناملایمات نگردد. امام صادق^(ع) فرمودند: هرگاه برای کسی واقعه‌ای هولناک رخ داد، فوراً روزه بگیرد. قلب آدمی در باب توجه به عالم مادی و عالم غیرمادی دو حالت متضاد و متفاوت پیدا می‌کند. آن‌گاه که دل انسان، غرق دریای توجه به مادیات شود دچار اضطراب می‌شود. لکن آن‌گاه که غرق در تفکر در امور ماورایی و معنویات گردد، به حالت سکون نفسانی و اطمینان و آرامش باطن و آسایش خاطر دست می‌یابد.

دعای پیامبر هنگام رؤیت هلال رمضان

پیامبر اکرم^(ص) فرمودند: ای مردم اینک ماه خدا به سوی شما روی آورده است؛ با برکت و رحمت و آمرزش. ماه رمضان نزد خدا، از بهترین

ماه‌های سال و روزهای آن، شریف‌ترین روزها و شب‌های آن بهترین شب‌ها و ساعت‌های آن بهترین ساعت‌هاست. ماه رمضان ماهی است که شما در آن به میهمانی خدا فراخوانده شده‌اید، شما را گرامی و محترم شمرده‌اند و مورد پذیرایی قرار داده‌اند، تا آن‌جا که نفس کشیدن شما در این ماه، ثواب تسبیح گفتن دارد. خواب شما در آن، ثواب عبادت دارد. اعمال شما مورد پذیرش حق و دعای شما مستجاب است بنابراین از پروردگار خود با نیت خالص و دلی پاک، بخواهید که شما را برای روزه گرفتن این ماه و تلاوت قرآن مجید، موفق بدارد. همانا بدبخت و شقی، کسی است که در این ماه پر برکت، از آمرزش خدا محروم و بی‌بهره بماند.

روزه و ماه رمضان در هرمزگان

مردم هرمزگان بر اساس یک سنت حسنه دیرینه، آیین‌ها و سنت‌های هر مناسبتی را با شور و شوق فراوان بر پا می‌کنند و ماه مبارک رمضان، آیین‌ها و سنت‌های خاص خود را در این استان دارد که بسیار نیکو گرامی داشته می‌شود. این سنت‌هایی که ریشه و خاستگاه دینی دارد، نسل به نسل و سینه به سینه باقی ماند.

در هرمزگان قبل از آغاز ماه مبارک رمضان به پاکیزه نمودن فضاهای مسجد و غبارروبی از این اماکن می‌پردازند. مؤمنین و معتمدین هر محله با جارو و آب پاشی و تمیز نمودن فضای مسجد، خانه خدا را برای ماه میهمانی خدا آماده می‌کنند؛ و زنان و دختران نیز به شست و شوی اثاث خانه

می‌پردازند و مردها به تهیه احتیاجات این ماه مشغول می‌شوند. آن‌ها به کسب و کار خود سر و سامان می‌دهند تا بتوانند با فراغت بیشتر و خیالی آسوده در ماه مبارک رمضان به عبادت بپردازند.

اما مایحتاجی که مردم در این ماه استفاده می‌کنند عبارت است از: برنج، روغن، عدس، ماش، لوبیا، لپه، خرما، تخم مرغ، گوشت، مرغ، قند و شکر، چای و شیرینی و سنبل الطیب که جوشانده آن را در آخرین لحظات سحر برای جلوگیری از تشنگی استفاده می‌کنند (البته اینک این رسم دیگر به کلی از بین رفته و کسی در سحر از این جوشانده استفاده نمی‌کند).

مردم هرمزگان عدس را قاتق انبیا می‌دانند و معتقدند که عدس علاوه بر اینکه روشنایی چشم را قوی می‌کند باعث رقت قلب نیز می‌گردد و همین طور حب اولیا را در دل مؤمنان زیاد می‌کند و اعتقاد دارند امام علی (ع) با خرما افطار می‌نموده‌اند، از این رو در هرمزگان تهیه خرما یکی از نخستین مایحتاج ماه رمضان است.

رفتن چند روز زودتر به استقبال ماه مبارک رمضان که در اصطلاح محلی به آن پیشواز می‌گویند، یکی از این مناسبت‌هاست که اعضای خانواده، بسته به توان خود بین یک تا ده روز این اعمال را انجام می‌دهند و قبل از ماه رمضان روزه می‌گیرند. این عمل از دو جهت برای مردم اهمیت دارد؛ یکی اینکه به نیت روزهایی که در سال‌های قبل، روزه قضا داشته‌اند، برآورده کنند و دوم اینکه خود را برای ماه مبارک آماده می‌کنند و ثواب بیشتر نصیبشان می‌شود.

رؤیت هلال ماه رمضان

در گذشته مردم در ماه مبارک رمضان با رؤیت هلال ماه، این ماه را آغاز می‌کردند؛ اگر بنا به دلایلی مثل ابری بودن هوا و عدم رؤیت ماه، دیدن هلال ماه غیر ممکن بود، افرادی را به شهرها و آبادی‌های نزدیک می‌فرستادند که افقشان با افق آن شهر نزدیک بود و احتمال می‌دادند آسمان آن‌جا صاف است؛ بعد از یقین حاصل کردن به رؤیت هلال رمضان، مجتهد یا ملای محلی بر منبر می‌رفت یا در بین نماز مغرب و عشاء به مردم اعلام می‌کرد که از فردا ماه رمضان شروع و مؤمنین از خوردن و آشامیدن و سایر کارهایی که روزه را باطل می‌کند باید دوری جویند. دیدن هلال اول ماه مبارک رمضان به قدری اهمیت دارد که افراد جوان‌تر سعی می‌کنند روی پشت بام‌ها و یا کوه بلندی بروند تا ماه را ببینند و پس از اطمینان همه شهر را خبر می‌کنند. رسول الله (ص) هنگام رؤیت هلال ماه رمضان، رو به قبله می‌نمود و دست‌های مبارکش را بلند می‌کرد و می‌فرمود: پروردگارا این ماه را بر ما نو گردان به امن و امان و سلامتی و تندرستی شایان تشکر، و روزی فراخ و بر طرف ساختن دردها و ناملایمات، بار پروردگارا روزی ما کن روزه و قیام برای عبادت، و تلاوت قرآن در این ماه و ما را در این ماه سالم و تندرست فرما.

روش بیدار شدن مردم در ماه رمضان

متداول‌ترین روش تشخیص ماه رمضان از دیر باز، شناختن ستارگان و محل جای آن در

آسمان بوده است؛ مردم برای ستاره‌های سحری اصطلاح و نام‌های خاصی داشته‌اند؛ مثلاً ستاره پر نور را ستاره صبح یا سحر می‌نامیده‌اند و با دیدن این ستاره پی‌می‌بردند که صبح نزدیک است و خود را برای انجام دادن واجبات و مهیا کردن بساط سحری آماده می‌کردند.

عید فطر در هرمزگان

در ماه مبارک رمضان، سالمندان و جوانان هرمزگان روزه می‌گیرند و پیران، این سخن را همواره تکرار می‌نمایند که: «روزه به طاقت، نماز تا قیامت»، یعنی افرادی باید روزه داشته باشند که طاقت تحمل کردن گرسنگی و تشنگی را دارند ولی نماز را باید همه و همیشه بخوانند. پس این است که در ماه مبارک رمضان اکثر مردم هرمزگان که به سن تکلیف رسیده‌اند روزه می‌گیرند و برای انجام فریض الهی هیچ بهانه‌ای را جایز نمی‌دانند. در طول ماه مبارک رمضان، قرآن‌خوانی افراد در منازل و مساجد و حسینیه‌ها شروع می‌شود. در این راستا افراد از پیر و جوان به دور هم نشستند و شروع به قرآن‌خوانی می‌کنند؛ و هدف از برگزاری این مراسم، احیای شب‌های ماه رمضان و رفع اشکالات افراد در قرآن‌خوانی و درست تلفظ کردن قرآن و فهم مفاهیم و رموز مندرج در آن می‌باشد؛ این مراسم همه‌شب برگزار می‌شود و هر شب نیز از یک تا سه جزء قرآن، روخوانی می‌شود و بعد از قرآن‌خوانی نوبت به خواندن دعا می‌رسد که از بلندگوی محله‌ها پخش می‌گردد. تا این که روز عید سعید فطر از راه برسد.

مردم هرمزگان در صبح روز عید، پس از انجام غسل و استحمام، برای خواندن نماز عید به جایگاه مخصوص که به منظور خواندن نماز عید در نظر می‌گیرند می‌روند و نماز عید را به جا می‌آورند و پس از آن با هم مصافحه کرده و سپس برای آمرزش روح رفتگان به محل دفن اموات رفته و برای اموات خود فاتحه قرائت می‌کنند.

یکی از رسوم و اعتقادات مردم هرمزگان فاتحه‌خوانی برای آمرزش اموات در ماه رمضان است در هر سال از هیجدهم رمضان تا شب عید فطر، یک شب؛ همسایه‌ها و اقوام را برای افطاری دعوت می‌کنند قبل از صرف افطاری حضار و ملاها برای آمرزش روح اموات صاحب‌خانه قرآن تلاوت می‌کنند، پس از قرائت قرآن و صرف افطاری و شام برای شادی روح اموات فاتحه می‌خوانند و آن‌گاه به منازل خود بر می‌گردند.

نتیجه‌گیری

روزه، زنده کننده عواطف انسانی است. با روزه گرفتن، روح و روان انسان، تجلی‌گاه عالی‌ترین عواطف انسانی می‌گردد. روزه ماه رمضان نموداری از مساوات و اتحاد است زیرا در این ماه تمام طبقات اعم از مرفه و غیرمرفه به تمنیات نفسانی پشت پا زده و هماهنگ می‌گردند. مردم هرمزگان نیز با توجه به آداب و رسوم خاص خود به استقبال ماه رمضان و ظرفیت‌های معنوی آن می‌روند.

پی‌نوشت:

۱. کارشناس ارشد مدیریت دولتی، با همکاری سهراب سعیدی (کارشناس ارشد ادبیات فارسی) و محمد استوار (کارشناس مدیریت بازرگانی)
۲. قرآن کریم، سوره بقره، آیه ۱۸۳